

Filmek és az alsófokú történelmi olvasmányok.

Egy kis dolgozat* igyekezett nálunk a «mozit», mint az alsófokú magyar tanítás történelmi olvasmányainak eljövendő megváltóját állítani be segítség után néző pedagógusaink látószögébe. A kapcsolat nem váratlan, mert kezdjük a vetítést minden pedagógiai nehézség panaceájaként tekinteni. De épen a fontosság, mit bizonyos vonatkozásokban magunk is tulajdonítunk ez új segédeszköznek, és ami ezzel egy: féltésünk, mely nem szeretné értékét egy álmodern gondolattól diszkreditáltatni, késztet arra, hogy e lépés jelentőségét némely, csak úgy a felületről vett szempontból vizsgálat tárgyává tegyük. Egyben idejét látjuk annak is, hogy a történelmi festmények túlságos pedagógiai felhasználása és a történelmi tanítás mai iránya között fennálló ellentmondásra is figyelmeztessünk.

Olvasókönyveink, igaz a panasz, kevés kivétellel csak felnőtteknek való, gyermekeinknek értelmetlen és szinte félelmetes, mindenestre azonban csak nagynehezen emészthető történelmi olvasmányokat terjesztenek a válogató tanár elé. Ez és ami ezzel szorosan összefügg: ifjúsági irodalmunk érthetetlen «ifjúságiatlansága» mindenestre gyökeres ellenszereket követel, de idegenkedünk a gondolattól, hogy ez a vetítógép legyen, mely a kérdéses történelmi jeleneteket olyaténkép dobálná a falra, hogy «a színek, mozgó alakok beszélnek a néma sorok helyett». Bár a javaslat — a mozgó jelleg hangsúlyozása mellett — bizonyos kiváló történelmi festőink kiváló alkotásainak népszerűsítését is várja az ilyenfajta filmektől, alig hinnők, hogy pusztán képek vagy kivált reprodukciók után készült felvételeket szándékoznék lepergetni tanulóink előtt, hiszen ezek — távolabbi utánpótlás lévén a történelemutánnak, a festménynek, — egyformának látszó nevelő érték mellett bizonyos művészi hátrányokat mutatnának a jobb reprodukciókhoz képest. Inkább arra enged következtetni, hogy kiválóbb festői csoportosítások útmutatása szerint jeleneteket akarna színészekkel megjátszatni (népszerűsítő mozgófelvételeket emleget a nagyközönség és «a fogékonyabb érzésű (?) ifjúság» számára) és ezeket leforgattatni.

Azt a nem jelentéktelen befolyást, melyet egy ily cselekményes darab szemlélete az osztály hangulatában elidézhetne, annál is inkább számításán kívül hagyom, mert ellentétes felfogások lehetnek arra nézve: káros-e vagy hasznos az ilyenfajta élénkségekeltés. A tanítás elvét tekintve azonban úgy érezzük, hogy az ilyen «történelmi jele-

* Teleky József, A történelmi olvasmányok az alsóbb osztályokban. O. Középkiskolai Tanáregy. Közöny 1912., 609—612. 1.

net»-be állítás, főleg tanító cél központjában, már maga meghamisítása a történelemtől táplált, minden helyes és modern felfogásnak, melyet természetesen nem lehet elég korán előkészítenünk. Gondoljunk pl. a Lotz «Mátyás korá»-ra vagy akár a Munkácsy-féle «Honfoglalás» naiv (természetesen történelmi felfogás értelmében naiv) és színpadias beállítására. Nem lehet az ilyen kételyeket csakúgy elűzni, hogy «az örök történelmi tanulságok (?) talán naivabb formában s mindenesetre naivabb megvilágításban» maradnak meg a teljesen megnyert, mindent készpénznek venni hajlandó gyermeklétekben. Nem lehet addig, amíg az a kiinduló pontunk, hogy tudva nem tanítunk valótlanságokat. Mert eredményében mi más ez a naiv ábrázolás, mint kár és hazugság a történelmi felfogás és rendszeren a művészi érzék fejlesztése szempontjából? Hát még ha jelenetek halmozásával, a megszokás igény- és ítéletfejlesztőjével újból és újból hangsúlyozzuk, s azzal a ténnyel, hogy a mozgókép az élet, a való közvetlen ábrázolásának hitét erősebben, követelőbben kelti fel, mint a festmény, a reprodukció, csak megvastagítjuk hazugságukat?!

Azután melyik volna az a történelmi festmény, amelyben már magában hamis pózok, megtévesztő hatáskeresések, mesterkéltségek stb. ne zavarnák, ne befolyásolnák, ne determinálnák korán a fogékony ifjú kedély helyes művészi fejlődését? Alig akad egy-két kivétel a sok közül. Madarász már balog rajzának, félszeg beállításának technikai hibái miatt sem alkalmas; Lotz falfestményei iskolásan, mereven stilizáltak; Benczur mesterkéltségek csoportosításai, buja színezései más célokat szolgálnak; Székely sokszor sablonos stb., és végezetül amink van, bármilyen legyen is művészileg, nem épen elsőfokú történelmi olvasmányainkat illusztrálja. Itt tehát oly szükségletet kell kielégítenünk, mely világosan több mint a történelmi festményeknek vásznon való «népszerűsítése». Az említett cikkből azt kell értenünk, hogy már meglevő festői csoportosítás híján, e célra rendezendő beállításokhoz, történelmi jelenetek lejátszásához is kész folyamodni. Így pl. Priszkos leírása nyomán meg kellene eleveníteni az Attila udvarában folyó életet stb.

A gondolat, ha általánosabb céllal is, nem új, sőt a tanító szándék is megvan ama jólismert Gaumont-felvételekben, melyek nagy költséggel, sőt szakértők bevonásával készültek s mégis, nemcsak hogy az igazi műizlés botránykövei, hanem képtelenek élő képet adni az eljátszott görög, római vagy zsidótárgyú «drámák»-ról is. Szín, mozgás bőven van s mégis, mihelyt nem meneksenek a természethez, hanem első sorban kor- és környezet-festő szereppel próbálkoznak, felnőtt nézőben a legmélységesebb unalmat, a legönkéntelenebb, de leghatározottabb visszautasítást ébresztik. A gyermek viszont

a hamis történelmet nemhogy nem tanulja belőle, de — szerencsére — észre se veszi; ha tapasztalás szerint épúgy csodálja ezt, mint bármely más képet, csak kritikátlanságának adja jelét, melynek űrizetlen kapuin egy sereg hibás, művészileg is veszedelmes emlékezés anyaga lopja be magát lelkébe. Hogy nem túloztunk, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tapasztalat, melyet oly tárgyú képeket illetőleg volt alkalmunk (bizonyára nem egyedül) tenni, melyeknek történelmi alapjával legalább homályosan körvonalazott fogalom fokáig, tisztában van a gyermek. Közelmúlt napjainkban egy, magát festőművésznek nevező vállalkozó az 1848—49-i szabadságharorról egészen a javaslat intenciói szerint készített jelenet-felvételeit igyekezett a vidéki városok tanuló ifjúságának épülésére gyümölcsöztetni. Az a tapasztaltam eredménytelenség, sőt határozott visszautasítás, melyet — hála a gyermek ösztönös helyes érzésének — az általános nyomotnemhagyáson kívül egyedül tudott kiváltani, meggyőzött, hogy az ilyenféle illusztrálásokhoz fűződő várakozások csupán kudarcokat eredményezhetnek. Mindamellet felhozható, hogy ami lelkiismeretlenség vagy a kezdet nehézségei folytán ma csak negatív eredményt mutathat fel, az a tökéletesedés, a komoly és önzetlenül tudós próbálkozások útján az óhajtott eredményekhez vezethet. És noha az abszolút tökéletes abszolút lehetetlensége a dolog természetében van, tegyük fel a kérdést úgy, hogy ha valaha minden tekintetben mintaszerű rendezés minden tekintetben kielégítő jeleneteket fog is filmre rögzíthetni, *beeresszük-e iskolánkba vagy nem?* S hadd mondjuk rá mindjárt a *nemet.*

A történelmi jelenet már maga erősen nemtörténelmi abstrakció eredménye; a festő tehát, ki azt lefesti, nem valóságot, hanem képzeleti csoportosítást «utánoz». Ezt utánozza — esetleg egy színrendezés utánzatán át — a mozgófelvétel, mely tehát egy *ab ovo* fiktív képnek harmad- vagy negyedfokú utánzását jelenti. Már pedig ha *τὸ μιμῆσθαι τοῦτο* — — *περὶ τρίτον μὲν τί ἐστὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας* — hogy Platon szavaival (Politeia X. k. 5. c.) éljünk — akkor az ilyen ábrázolás éppen azoknak a legalkalmatlanabb, akik legkevésbé ismerik magát az igazságot, a valódi «képet», (*αὐτὰ, οἷα τυγχάνει ὄντα*) — vagyis a gyermeknek. Platon már a festőt, aki pl. az ágy — plátói, egyedül való — ideája nyomán készült utánzatot (az asztalos művét) utánozza, kizárja az államból, mint aki harmadkézből ad a valóságtól messze járó képet és könnyen megcsalja a gyermeket. Mit szóljunk, mikor ez az utánzat nem is a megtörtént dolgoknak, hanem egy számtalan és egyénileg elemésztett adalékon kikristályosított, azután meg összegező, idealizáló elképzelésnek a több fokon áthaladt utánzata?! A valóságot aligha fogja még

csak meg is közelíteni — és milyen ára van! Beengedi az iskolába az utánzás (*μίμνησις*) veszedelmes mintáulállítását, a szörnyű ifjúsági betegség csiráját, mely a gyermekkor fogékonysága folytán ezt a pestist «a gyermek beszédébe és gondolkodásába», «szokássá és természetté» kész állandósítani. És az egyszerű ábrázolás meg a mozgókép hitelességi igénye közt fennforgó lényeges különbség hányszorosra erősítene napjainkban egy plátoni vető dörgedelmét! Az erkölcsi hatás kérdésében minden gondolkozó pedagógus ajka széléről el kell tűnnie ama fölényes gúnymosolynak, melyet az utólérhetetlen költő lehet kissé formális, lehet elméletien pedáns gondolatfűzése idézett elő. Az ilyenféle mozgókép nevelő hatása egyenesen káros, a történelmi oktatás értékességét napjaink felfogása szerint alapjában veszélyezteteti és legjobb esetben is, természetszerű fogyatékoságainál fogva, a művészi nevelést illetőleg jóvátehetetlen veszedelmet rejt magában. (Milyen lenne a rítkító kóristapózokon nevelt izlés!)

Amily hasznos és igaz az, hogy ma a földrajz és természetrajz egyes részeinek tanítása csakis a vetítésen épülhet és amily igaz, hogy némely, pl. vadállatfogó expedíciókról készített, csak vétkes hatáskeresésből, sajnos, «darabba» foglalt felvételek semmivel sem pótolható és feledhetetlen képet adnak a maga környezetében szabad bestia igazi valójáról, minőt semmiféle művészi állatkert-rendszer sem szuggerálhat, — oly világos, hogy a történelem területeire lépve a mozgófelvétel nemcsak anyagszerűségét, de őszinteségét is elveszti és ezzel együtt léte jogosultságát. A mozgófelvételek igen szép és fontos szerepet tölthetnek be a modern pedagógiában, sőt kívánatos, hogy fokozott mértékben töltsék is azt be, de azt a kört, mit egyfelől a tárgyak, másfelől a segédeszköz természete *re ipsa* megszab, kiszámíthatatlan károk, a tárgy és az eszköz kompromittálása nélkül nem lehet átlépni.

Ennyit a filmeknek szánt új szerepkörrel, mikből azonban nem szeretném, ha a szemléltetés fontosságára bármily csekély árnyék is esnék. Sőt! Nemcsak azt hiszem, hogy az olvasókönyveket kellene «fejlécek, művészi képek színes és réznyomatos reprodukcióival» ellátni, hanem a folyosók, falak, egyébként úgy tudom elég általánosan bevett, teleaggatását is hangsúlyoznám, ha nem tartanám mindezt oly magától értetődőnek és az irodalomban is elcsépeletnek. Csak a figyelemfelhívást, sőt a szakszerű kalauzolás mellett folyó demonstrálást kellene szigorúbban teljesítenünk, hiszen ez az egyetlen módja az eredmény biztosításának.

Ezenkívül azonban, addig is, míg a gyermeklélek az olvasókönyve raktárán készen levő ruhákat kénytelen felölteni és jobb könyvek nem gondoskodnak «mérték után szabott», használhatóbb

darabokról, mindenesetre kell módokat keresnünk, melyek a meglevőt némileg viselhetővé tudják frissíteni. Hogy ez ma miben álljon? Természetszerűleg abban, mit a jobbá teendő könyv elé, mint követelményt tűzünk. A tanárnak élénk előszóval oly érdeklődést kell az olvasmány iránt már előzőleg — akár a gyermekek magukkal hozott ismeretei alapján, akár (ha ez fogyatékos) a maga készletéből — keltenie, oly plasztikus, erősvonású vázat kell szavakkal vonnia, mely megbírja a nehezebb olvasmánynak, darabonként meg-megforgatott kövekből ráarakandó épületét. Bár hiszen ilyen kalauzolás nélkül a kifüggesztett kép sem jelent semmit: mindég látván, meg sem látja a tanuló. S ez nem új mód, de talán azért nem érdemel feltétlen bizalmatlanságot.

Hogy aztán ama jobb olvasmányok minők legyenek, az már nem fér most ide. Csak még egy negatívumot. A párbeszédes forma, mely a történelmi olvasmányokat megélelni hivatott volna, csakugyan szolgálja e célt, de azt hisszük, csak mértékkel használandó, mert könnyen összeütközhetik a pedagógiával. Megint csak Platon aggodalmait tolmácsoljuk, mely veszedelmesnek tartja, hogy ha az író erkölcsileg kifogásolható személynek vagy beszédnek adja oda-készséggel a maga száját, mintegy annak a bőrébe bújik s a maga azonosítási hajlamának példájával buzdítja a hajlékony lelkű, ügyis-zínészhajlandóságú gyermekeket. Ilyen mesemondókat és költőket nem tűr az az állam, mely ideális polgárokat akar nevelni. (Politeia III. k. kül. 9. caput.)

Marót Károly.

A reáliskolai utasítások.

Német nyelv és irodalom.

Két kérdéssel foglalkozom: I. milyen változások vannak az új Utasításokban módszertani tekintetben; II. mi a teendők ezekre nézve?

I. Tanulságos, de nem könnyű behatolni az Utasítások metodikai, pedagógiai szellemébe, melyről előre feltehető, hogy sem az újban, sem a régiben nem teljesen egységes. A tanterv csak annyit követel, amennyi elérhetőnek látszik és azt is úgy akarja elérni, ahogyan tudja. Éppen a németnyelvi oktatásban leginkább szembetűnően lehetetlen olyan egységes mérték felállítása, mely valamennyi honi iskolára egyformán érvényes legyen. Azért az Utasítások, a régiek is, az újak is, egyenesen kimondják, hogy a maximális követelményeket tartják szem előtt, bár nem ártott volna, ha a minimumot is meghatározzák.